

Fantasztikus irodalomtörténet a déli végekről: Brunner és Spitzer

Azt mondják, akik tudják vagy tudni vélik, hogy tizenhat évig várt Jorge Semprun (Semprún), hogy megírja világhírű művét, amely négy napig tartó útját örökíti meg a haláltáborba. Az ünnepeelt spanyol író erre második világháborús politikai fogolyként kényszerült, és a végállomásnak Buchenwald számított. Az eredetileg francia nyelvű regény: *A nagy utazás* azonban nem csupán ennek a pár napnak a története – bár a maga módján akár az is elég lehetne –, mivelhogy a szerző mesterien szövi bele mind az utazás előtti, mind az azutáni emlékeit. Tulajdonképpen mindazt, amit lényegesnek, közölni valónak érez. Méltatói szerint erről az iszonyatos témáról soha ilyen megrázó, egyébként minden ízében modern, ugyanakkor rendkívül fegyelmezett regényt nem írtak. Mellesleg ha az emlékek sokaságáról és súlyáról beszélünk, érdekes megemlíteni egy összegző gondolatot a könyvből, amely úgy szól, hogy végül is az, ami legtöbbször nyom a latban bárki életében, mindössze néhány ember. A szabad választásról, illetve a szabadságról meg az olvasható ugyanitt, hogy annyira sosem szabad senki, hogy oda menjen, ahová csak akar. Neki szabad volt oda mennie mindig is, ahová mennie kellett.

Bori Imre tanár úr csupán futólag említette meg valamelyik egyetemi előadásán Semprunt, mert a világirodalom oktatását asszisztensére bízta, Vajda Gáborra, aki azt nagy örömmel vállalta. Vajda olyannyira tisztelte a világirodalmat, hogy például borostásan, félrecsúszott nyakkendővel sosem jelent meg a saját óráján. Esetleg vérekes szemekkel, kialvatlanul, cigifüstös ingben. Ilyesmi nem eshetett meg vele. Igaz, Bori tanár úrral sem, neki legfeljebb az éjszakai írástól voltak karikásak a szemei.

Itt Bori Auschwitzról beszélt, nem Buchenwaldról. Mégpedig a lágert túlélő írónk, a Brunner családnévvel született Debreczeni Józsefünk kapcsán, aki a maga „nagy utazását” jó évtizeddel Semprun előtt jelentette meg, ezerkilencszázötvenben (az újvidéki Testvériség–Egység Könyvkiadó Vállalatnál, melynek ötvenháromig Herceg János volt az irányító szerkesztője). Professzorunk a magyar irodalom szinte egyetlen autentikus táborregényének nevezte ezt a „hideg forrósággal” megírt „riportkönyvet”, s ehhez még hozzáfűzte halkán, hogy Debreczeni lírájának is ihletője volt a haláltábor élménye. Verseiben néhol el is tudja ragadni a szenvedély meg a fájdalom, prózai műveiben azonban sokkal kevésbé. Legkevesbé a *Hideg krematórium* tartalmaz érzelmi túlfűtöttséget, ezért

a mi Józsefünknek legnagyobb írói diadalát pont abban kell látnunk, hogy emberi nyelven tudott szólni a haláltábor borzalmairól, amelyekről valójában nem lehet beszélni. – Meg hát ugye verset sem írni róla, tudjuk, de akkor hogy is van ez? A katarzis lehetősége úgyszintén megszűnt? – mindegy. – Tetszésének azzal is hangot adott híres-neves professzorunk, hogy ennek a halálprózának egyik markáns részét beletette az általa szerkesztett, előszóval ellátott, *Irodalmunk kis-könyve* című színes válogatásba.

– Azt akkor konkrétan nem vittem magammal – mondom én –, de várt rám otthon a polcon. Meg is találtam az *Irodalmi hagyományaink* második kiadásának testvéri társaságában. Utóbbiban megpillantottam egy érdekesnek tűnő bevezetőt, amelyet egy szuszra elolvastam, mielőtt rátértem volna Debreczenire. Az a megállapítás különösen tetszett benne, hogy összes értékét felmérni a jugoszláviai magyar irodalomnak nem az irodalomtörténész szerk. feladata, egyet azonban megállapíthat: a jug. magy. irod., azon belül a vajdasági *nemcsak lehetőségeinek körét töltötte ki, hanem mintegy a lehetőségei ellenére ezen a körön túl is tudott jutni.* (Isten éltesse.)

A gyűjteményben szerepelő részlet különben azt az eseményt örökíti meg épp, ahogy a foglyokat szállító vonat befut a végállomásra, majd a szerelvény élén lévő személykocsikból kiugrálnak a kísérő tábori csendőrök. Ketten-hárman csörtetnek egy-egy vagonhoz, letördelik az ólomzárakat. Rozsdás csikorgással pattannak a reteszek, felszakadnak az ajtók, friss nap és hűvös levegő ömlik be.

– Nagyot, pazarlót lélegzem – éli át újra Debreczeni azt az örömteli pillanatot –, majd társaim ólomszín arcába nézek, közben látom a magamét is. Tükörben mintegy. Torzóban, s abban a pillanatban megremülök.

A szemtanú erejével folytatja jelen időben Debreczeni József azzal, hogy amott egy szikár SS-tisztet lát közeledni, akinek valaki jelentést tesz. A tiszt bólint, mond valamit, s máris felhangzik a vezényszó:

– Csomagokkal együtt kifelé!

Hunyorgok a déli fényben. Meleg, rövid báránybunda van rajtam, amely négy munkaszolgálati állomáshelyet járt meg velem, megbízható darab, mégis borzongok. Talán nem is a levegő teszi, hanem az ismeretlen várása. Mellettem Márkus, a szabadkai nábob makacsul rágcsál egy kenyérhéjat. Neki sincs már szivarja. Az utolsó mérges virzsíniai Érsekújvár előtt hamvadt el a szüntelenül morgó, keskeny ajkak között. Ki tudja, mire gondol ez az ember, aki ötven éven keresztül kergette a számokban kifejezhető délibábot: a pénzt, most pedig úgy poccentik le saját maga szötte, verejtéktől nyirkos kincses-zsákjáról, mint egy odatévedt rovar.

Közben többen nekilátnak kidobálni a kocsikból a mozdulatlanokat. A régi háftlingek közönyösen és gyakorlottan dolgoznak. Kézikocsikra hajigálják a testeket – élő is lehet még köztük –, majd szótlánul nekifeszülnek a kocsirúdnak.

Aztán elbeszéli még a szerző, hogyan választják el őket a poggyászaiktól, s hogyan kap szárnyra rögtön a képtelen hír, hogy azokat majd teherautón viszik utánuk. Ezt követően különparancsolják a nőket. Anyák és lányok görcsösen szorongatják egymás kezét, barátnők egymásba kapaszkodnak. Reszkető öreg-asszonyok ritkás haja ezüstlik a napban. Gyerekes anyák csitítanak rémülten vi-sító apróságokat, eszelősen szorítják mellükhöz a karonülőket. Elnyúló, rendet-

len oszlopban tűnnek el örökre az asszonyok. Néhány pillanat múlva eltakarják őket a barakkok, de a gyereksírás még soká üzen.

Emlékszem, ezen a ponton én is majdnem elsírtam magam. Láttam már láger-filmeket, hallottam döbbenetes visszaemlékezéseket, olvastam a koncentrációs táborokról, de eladdig ez az olvasmány gyakorolta rám a legnagyobb hatást. Később majd maradandó „károsodást” okoz nekem Danilo Kiš interjúja úgyszintén, egy Lebl (Löbl) vezetéknevű hölgygel, aki túlélte a haláltáborot, még hozzá úgy, hogy nem keseredett meg teljesen a maradék életére. Őszinte csodálatot éreztem az asszony iránt, a maga halálriportjában Debreczeni pedig aztán azzal folytatja, hogy a férfiakat rövidesen válogatni kezdték egy alattomos metódus alapján.

(Alattomos? – enyhe kifejezés.)

Szóval, kisvártatva négy új katona jelent meg a színen. Egy magas tiszt aranykeretes szemüveggel, kezében papírlap, aztán egy másik, aktatáskával, meg két sötéten bámuló rohamsisakos. Megálltak egymással szemben, és a most érkezett férfiaknak az így képződött kétlépésnyi folyosón kellett sorban elvonulniuk előttük. A papírlapos mindenkire rápillantott, majd intett: jobbra vagy balra. A másik három eszerint terelte az áldozatokat a jelzett irányba.

– Akik később hazakerültek, örökre megjegyezték, mit is jelentett ez – jegyzi itt meg aprón bólogatva Debreczeni –, úgy bizony.

A rövid „orvosi vizsgálat” röpké félórája alatt mindkét oldalon kialakult az ötös sorokból álló, csaknem egyforma hosszúságú emborsor. Akkor a négy német rövid tanácskozást tartott arrébb, majd egyikük visszament és beállt a két vonal közé.

– Tíz kilométeres hegymenet következik a táborig! – kiabálta, és balra mutatott. – Ti, idősebbek és gyengébbek, teherautókon mentek, a többiek gyalog. Viszont aki a jobb oldaliak közül úgy érzi, hogy nem elég erős a gyaloglásra, átléphet.

Kurta közlését hosszú, nehéz pillanatok csendje követte. Az elítéltek és a hóhéraik egymásra meredtek, igazából azonban csak néhányukat hökkentette meg ez a nagylelkűség, ezért sokan kászálódni kezdtek. Meséli az író, hogy itt jómaga is önkéntelen induló mozdulatokat tett, ekkor azonban közelebb kanyarodott az egyik hullaszállító kocsis. Mindössze néhány lépésnyire zörgött el az oszlop előtt. Aki vezette, nem nézett rájuk, csak annyit vetett oda fojtott hangon úgy, hogy közben rájuk se nézett:

– *Hier bleiben! Nur zufuss! Nur zufuss!*

Ugyan párszor elismételte, de csak kevesen hallották az ismeretlen férfiú életmentő figyelmeztetését. Az elbeszélő is tartott a gyalogúttól, mégis, mindent öszszevetve gyorsan úgy döntött, hogy marad. Szomszédja, bizonyos Frank Pista karját is megragadta, hogy maradásra kényszerítse, de az idegesen kitépte magát, majd átment. Sokan követték példáját. Amikor a helycsere lezajlott, az emezzen az oldalon állókat két szakasz szuronyos vette közre, aztán máris indulni kellett. Úgy haladtak el némán a másik sor előtt.

– Igen, itt még egészen lassan megyünk – meséli Debreczeni József, mintegy az emlékezet filmjét pergetve –, egészen közel haladunk el mellettük. Látom, itt

van Horowitz, a beteges öreg fényképész. Pongrác gabonás, Lefkovits mester, akinek patinás régi fűtcai férfidivat-üzletéből húszegynéhány éves fiatalságom annyi tarka selyem nyakkendője és inge került ki, Weisz a sánta könyvkereskedő, Porzács, a kórosan kövér dzsesszzongorista, aki a szabadkai elitkávéházban fogyatékos hanganyaggal, de mérhetetlen ambícióval népszerűsítette a legfrissebb slágereket. Lebiggyedt ajakkal, hervadtan, hatnapos fehér tuskékkal itt van Waldmann tanár úr, a magyar és német nyelv és irodalom professzora, lakóhelyem „magyar királyi” állami főgimnáziumában, Hertelendi, a szabadkai játékboltos és sakkrejtvény-készítő, Samu, a gnóm, akit mindenki „hadihólyag”-nak hívott, de senki sem tudta, miért. Itt van Kardos, a szívbajos szegeди ügyvéd. Egyidős velem, és négyszer találkoztunk össze különféle munkaszolgálatos bevonulásokon. Hírheft lógós volt, és mindig sikerült kibújnia. Legutóbb Hódmezővásárhelyen így búcsúztunk: „A viszont nem látásra munkaszolgálaton!”. Itt áll lehetetlen, sárga kordbársony „bevonulási ruhájában”. Mindig ebben járt, az utolsó bevonulásra is ezt öltötte fel. Csontkeretes szemüvege csalafintán csillog csapatunkra. Nyilván azt hiszi, ezúttal is ő választotta a jobbik lehetőséget. Lám, ő most sem gyalogol tíz kilométert.

És itt vannak mind a többiek. Például az író kolléga, Radó Imre. Radó, akit mindig is szenvedélyesen érdekelt a pénzemberek világa, s mindazoké, akiket a pénz bővölete csábított ezen a bolygón. De nem mindenki gazdag itt, és ha most időben mérnénk a gazdagságot, nyilván eléggé szegényes lenne összességében az eredmény. Egyébként jut eszembe, hogy Imrének még nem adtam vissza Csáth páciensének, annak az elmebeteg nőnek a kézmásolatú naplóját. Az igazságnak tartozom, hogy véletlenül lekávézttam, s valahogy idáig halogattam az őszinte vallomást.

Pillantásom végigmenetel az ismerős és ismeretlen arcokon. Ismerősök és félig ismerősök, tízen, százan, ötszázan... Már begyújtották a várakozó teherautók motorjait. Feltáru előttünk a piros-fehér-feketere mázolt sorompó, és lekanyarodunk a barakkokkal szegélyezett, lejtős makadámúton. A figyelőtorony gépfegyverei lassan utánunk fordulnak. Némán, olajozottan. Őket, a bal oldaliakat pedig sohasem látta többé senki...

Egy saját maga költötte félkész vers részletével a fejében nyújtózott ki az erőltetett menet után holtfáradtan Debreczeni-Brunner József, azon a piszkosul kényelmetlen tábori priccsen:

*Minden reggel eljön a kertész
S egy rózsató mindig elvész
Ilyenkor.*

A versben így alakul majd tovább: azért, hogy aranyfonállal ékesítve odakerüljön egy szép leány asztalára. – Ennél a gondolatnál bágyadtan elmosolyodik. Próbál aludni, de csak hánykolódásra futja. Ezen a ponton még nem tudja, hogy túl fogja élni a poklot, s aztán majd nem Pestre, hanem Belgrádba költözik. Ott költeni el maradék éveit, egy másik „tündöklő tájon”. Szerbek között, akiknek fogalmuk sincs, ki ő, de nem mintha – példának okáért – Újvidéken ez okvetlenül másképp lett volna. Csak épp emitt nyilvánvalóan meghívták volna néha

valamely irodalmi eseményre. Kicsit akár csak megmutogatni őt úgy, mint egy történelmi borzalom túlélőjét, a holokauszt két lábon járó mementóját, aki lám, még itt él közöttünk. Képes forgatni a fejét, pislog, s még int is a kezével. Esetleg ír is valamiket. Kész csoda.

– Csoda?

Emlékszem, azon a keddi napon – kedden voltak az órái – Bori tanár úr frissen nyírtan és vidáman lépett elénk világosbarna öltönyében, amelyhez hason színű mellény társult, kis kerek gombokkal. Órazseb is volt rajta, de óraláncot sosem láttunk kilógni belőle, vagy csak kilopta emlékeink féltve őrzött gyűjteményéből észrevétlenül az idő. No, mindegy, Bori Imre mosolygott, s ez különös kegyelmi pillanatot jelentett akkori tizenvalahányunk számára. Olyankor, amikor elmosolyodott, mindig volt benne valami ifjonti pajkosság, majdnem ránk is kacsintott, mindenestre megkérdezte, hogy vagyunk. Kórusban zümmögtük, hogy jól, amit meglepéssel nyugtázott, aztán rögtön váltott, s ezt kérdezte:

– Meg tudná itt most valaki gyorsan mondani, hogy mit köszönhetünk Spitzer Franjónak?

Sosem hallottam Spitzer Franjóról, de a többiek sem. A legnagyobb stréberek is csak némán bámultak.

– Nos, például a tanszékünket – mondta Bori. – Ő alapította, ötvenkilencben. Persze nem ezzel a névvel. A Sinkó Ervin név viszont már mond valamit, ugye?

Bólogattunk. Persze, persze. Sinkó Ervinről már hallottunk, ha nem is okvetlenül olvastunk bármit is tőle. Én már egyszer ugyan félig el is olvastam volt az *Optimisták* című tanácsköztársaság-regényét, még a gimiben, aztán abból a félből írtam meg a beszámolómat, ügyesen leplezve a hiányosságokat.

– Sinkó – hallhattuk tovább – Szenteleky Kornél mellett a jugoszláviai magyar irodalom legnagyobb egyénisége. Bár írói pályája az első világháború idején kezdődött, jelenléte irodalmunk életében valójában csak a hatvanas években volt intenzív, hatást kiváltó és igazából termékeny.

Buzgón jegyzeteltünk, ezért a tanár úr egy picit várt, ahogy szokott, majd Sinkó korai költészetéről kezdett beszélni. Az életrajzi adatok begyűjtését ugyanakkor ránk bízta. Perceken belül hosszabb fejtegetésbe kezdett szerinte legnagyobb magyar költőnk, Ady Endre ebben az esetben is jól megfigyelhető hatásáról, amit illetően nincs is miről vitatkozni. Kiváltképp érvényes ez a megállapítás az első világháború alatt Szabadkán megjelent, *Éjszakák és hajnalok* című verseskötetre. Itt az ifjonti lázadás motívumával kapcsolatban kis kitérő következett a kisvárosi élet fojtottsága felé, meg az elvagyódás felé, végül a sok reménnyel kecsegtető forradalom leverésének depresszív hangulatánál kötöttünk ki. A „testvér” fogalmánál, ami tulajdonképpen Jézus szeretetképzetéhez kötődik. Most persze harangoztak megint odakinn. Galambraj röppent riadtan az égbe, mikor is valaki levágódott fentről, a toronyból, de akrobatikus ügyességgel – mint a Pókember – átlengve emide megkapaszkodott az egyik kiálló épületdíszben, majd feltornázta magát az ablakunkba. Onnan könyörgött bebocsátásért.

Kiderült, nem volt ő más, mint maga a Fájdalmas Isten, természetesen Krisztus jól felismerhető, ikonikus képében. Pontosan úgy is nézett ki, némi popsztár beütéssel. Gyorsan elmondta, hogy elszunnyadt odafönn a harangnál,

de erre a pokoli kolompolásra ijedtében kiugrott a toronyból. Szerencsére nem siketült meg, Istenért se szeretné zavarni az órát, csak arra kérné a tanár urat, hogy rendesen lemelessen a lépcsőkön, mert kicsit öreg ő már ezekhez a nyaktörő mutatóványokhoz. Meg amennyiben lenne egy mosdó útközben, hogy kicsit rendbe szedje magát, hát örök hálaival tartozna.

Szerencséjére azon a napon jókedvében találta Bori tanár urat, aki utat mutatván kivezette, majd a röpke, udvarias eligazítás után visszatért. Kicsit csóválta a fejét, nevetett magában, mindazonáltal nem fűzött különösebb megjegyzést ehhez a nem mindennapi eseményhez. Látszott rajta, hogy minden erejével próbálja visszaterelni a gondolatait a költészet markáns, Sinkó apropóján éppen boncolgatott szürrealisztikus vonulatához.

Nem mellékesen a koestleri jogi és komisszár két homlokegyenest különböző típusát a saját személyében egy kalap alá rántó Sinkó eléggé kalandos életet élt azt követően, hogy 1898-ban megpillantotta a felhőfátyolos napvilágot a délvidéki Apatinban (a leghíresebb szerb sör, a Szarvas sör, a Jelen pivo városában), s rögtön teli torokból bömbölni kezdett. Persze, a gyerekkor csínytevéseivel itt nem foglalkozunk, bár akadt közülük néhány egészen meredek is. Egyszer például egy kivételesen ronda békát vitt haza, azzal ijesztette meg édesanyját, Steiner Flórát, amiért is két óriási átszállóst kapott ingyen és bérmentve kereskedő édesapjától, Spitzer Ferentől. De ez csak az edződés kezdetét jelentette. Idejekorán történő figyelmeztetést, hogy az élet telis-teli hatalmas pofonveszélyekkel, amiket jobb elkerülni. Mindazonáltal korai felnőtt életében volt egy viszonylag nyugodt szakasz a szabadkai Munkásotthon könyvtárában, hogy aztán ugyanott sikeresen összefusson a kommunizmus eszméivel. A kommunizmusával, amely már korábban is megkísértette, utána végigkövette egész életén át úgy, hogy számtalanszor ki kellett ábrándulnia belőle, ha maradéktalanul sosem is sikerült kikeverednie a vörös ötven árnyalatából. – Még jogi pillanataiban sem igazából.

S. E. kezdetben a *Bácsmegyei Napló*ba küldöztette verseit. Mondhatni, sikerrel, mert rendszeresen közölték. Később fokozatosan kiterjesztette lírai hatáskörét: utóbb már olvashatók voltak a *Népszavában*, *A Tettben* és a *Mában* is az Ady mellett Nietzsche hatását tükröző költeményei.

A sinkói életmű rövid bemutatásában itt még csak az első világháborúnál tartunk, amelyben Spitzer Franjo katona három évet töltött az orosz fronton. Szerencsével megúszta, utána Pesten csatlakozott a Kassák-körből kiváló értelmiségi csoporthoz, amelyet Révai József, György Mátyás, Lengyel József, Rothbart Irma és mások alkottak. Utána részt vett a forradalmi szocialisták munkájában, majd az őszirózsás forradalom idején az Országos Propaganda Bizottság munkatársa, egyik alapító tagja a Magyarországi Kommunisták Pártjának, miként az *Internacionálé* című lapnak is csakhamar, és ami itt talán azért is érdekes, mert ez a szöveg zömmel Újpesten íródik, hogy egy ideig Újpest párttitkára. A Magyarországi Tanácsköztársaság alatt aztán a Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács tagja. Kecskeméten kerül végül is a virtuális dobogó legfelső fokára, ahol városparancsnokká nevezik ki. Június 24-én még rangos szerepet vállal a Szovjetház védelmében, majd végül egy nagy var-

gabetűvel, amelybe még a román front is belefér, visszatér szülővárosába. Az időközben feleségül vett szerelmetes Rothbart Irmával és egy szál elszáradt őszi rózsával – tűzhető ide, a kalapszalag mögé.

Apatinban mit csinál? Bujkál, kéményseprőnek álcázza magát, másik pillanatban vásári öklözőnek, de hiába üt mintegy bemelegítésként hatalmasakat a levegőbe, topog a lábával, felismerik, Ausztriába internálják, ahol rövid időn belül – fantasztikus kézügyességének hála – megbecsült asztalosmesterré lesz. Mellette filmstatisztaként és pénzbeszedőként dolgozik. Teherbírása irigylésre méltó, miként a helyváltoztatási képessége is. Amint teheti, Szarajevóba távozik, onnan Grazba megy, megint Bécsbe. Harmincháromban – láthatjuk azt, hogy ez a vándorbot nemigen torpan, inkább sűrűn koppan – Párizsban telepszik le, majd a szovjet fővárosba utazik jórészt az *Optimisták* ottani kiadásának naivnak mondható szándékával. Hiú ábrándjával a könyv megjelentetésének, ami nem akar sikerülni, ám a kalandból a sztálinizmus egyik legjobb kritikája születik meg: az *Egy regény regénye*. – Sokak véleménye szerint az író legjobb műve, amely kárpótlásul meghozza számára a nemzetközi sikert.

(Nemzetközi tapsvihár, bábeli hangzavarral.)

De mi lehetett a legnagyobb baj az *Optimistákkal*? Hát nyilvánvalóan az, hogy egyértelmű elkötelezettségük mellett a szereplői vívódó emberek, főleg a főhős: a történelem kritikus beállítottságú szemtanúja. Mármost ez a dolog ezervalahány oldalon keresztül ilyen mennyiségű kétellyel ijesztőnek tűnt az akkori Szovjetunió szerkesztői, kiadói számára. Ezért ha már más megoldás nem mutatkozott, elbújtak a nyakukra járó szerző elől. Az erőszakkal benyomuló Sinkó megbotránkozására egyiküknek például csak az ülepét látta kilógni az irodai asztala alól, miközben az illető titkárnője odakinn sírva a haját tépte. Különben a félelem a GULAG árnyékában egyáltalán nem volt alaptalan, és amikor egyik ottani támogatója, a magának már nevet szerzett író, Iszaak Babel végül letagadta, hogy bármiben is próbált volna segítségére lenni, Sinkónak látnia kellett, milyen messzire jutott ez a dolog, s neki is jobb lesz felhagynia ezekkel a rátarti próbálkozásokkal, amennyiben szeretné ép bőrrel megúszni. Eszébe jutott az egykori intó atyai pofon, de komolyabban megrendítette a síró Eisenstein arca, akinek a filmjét elégették. Vagy éppen Babel tragikus példája igazolta utóbb a cseppet sem elhamarkodott döntést, a távozásét. A *Lovashadsereg* szerzőjét ugyanis – tudomásunk szerint – azzal a koholt váddal, hogy japán kém – egy olyan hideg télen, amikor is a lovak odakinn állva megfagytak – simán tarkón lőtték.

Babelnek egyébként volt egy roppant találó gondolatmenete, amely hasonló Allen Ginsberg beatpoéta későbbi megfogalmazásához. Abban utóbbi halmozott szerencsétlenségnek tekinti Amerikában a saját orosz származását, költői mimózailekét meg a pederasztiját. – Ezen a ponton érkezik ide, akárha valahonnan a földöntúli jeges pusztákról Iszaak Emmanuelovics Babel pontosító hangja:

– Kérem szépen, Ginsberget én nem olvastam soha. Következésképp azt nem tudhatom, ő szó szerint mit és hogyan mondott vagy írt le, azt viszont igen, hogy én mit mondtam Ervinnek. Nevezetesen azt, hogy magyarnak lenni már magában szerencsétlenség, de ez valahogy még megjárja. Magyarnak és zsidónak len-

ni, ez azonban már kicsit több a soknál. Magyaroknak és zsidóknak és kommunista magyar íróknak lenni, ez valósággal perverzítés. De magyaroknak, zsidóknak, kommunista magyar íróknak és hozzá jugoszláv állampolgárnak lenni – e mellett a megboldogult Sacher-Masoch felkorbácsolt fantáziája egyszerűen ártatlan kis pincsikutya.

Némi csend után még:

– Különben meg, ha már idéznek, szeretem, ha pontosan idéznek. Valamikor én is sokat idéztem. Például említett regényemben, amelyben leírom, hogy 'kilencszázhusz tavaszán a legendás vörös hadsereg harcosai között ott vágat egy vézna, szemüveges, diákforma lovas is, aki, bár nem nyeregbe termett, mégis elszántan forgatja a kardot. Babel a neve, a lovas hadsereg íródeákja, a világformáló események hűséges krónikása, aki...

(Itt Iszaak Babel hangja belevész a közelgő lópaták dübörgésébe, s mire a vitézek elvágatnak, az író hangjából nem marad semmi.)

Egyébként volt még kaland Sinkó Ervin életében. Például a drvari deszantos fejezet, ahol a második világégés érte. A háború alatt a megszálló olasz hatóságok internálták. A „felszabadulás” után – mert ami történt végül, azt dr. Bori Imre is ezzel a szóval illeti: felszabadulás – Zágrábban telepedett le. Ott halt meg 1967-ben, már cseppet sem optimistán bármit illetően is. Toldi Éva irodalomtörténész, professzornő, akinél manapság vizsgázni lehet a jugoszláviaiból megmaradt vajd. magy. irodalom tárgyában, hívja fel a figyelmet arra egyik írásában, hogy a férj művéből jól kirajzolódik az odaadó, erős és okos orvosfeleség alakja is, aki emigrációjuk minden állomásán munkát vállal, hogy biztosítsa egzisztenciájukat. Emellett támogatja Sinkót írói munkájában úgy is, hogy ha kell, gépel, fordít (maga a gördülő egyszemélyes fordítóház), vagy segít regénye átformálásában. Így ismerjük meg M.-et (Micit), azaz azt a Rothbart Irmát, aki miután Sinkó örökre távozott, megalapította Újvidéken a fiatal írókat támogató, rangos Sinkó-díjat, amelyet azóta is kiosztanak. Könyveit és kézirateit Mici könyvtáraknak adományozta az utolsó felvonásban, majd önkézevel véget vetett életének. Mindketten Zágrábban, a Mirogoj temetőben nyugszanak. Mert a létező nagy központok közül Belgrád helyett ők (is) végső instanciában Zágrábot választották.

– Szemben a bíróval rovom a betűket, mindig szemben a bíróval, s felvetődik, szabad volt-e, mikor nemcsak barátok, hanem ellenségek füle hallatára is beszélek, szabad volt-e a vérbe fojtott magyar diktatúráról szólva mindent megmondani? – írta és vallotta négy szemközt az elképzelt bíróval, a saját tízéves jómagával még életében Sinkó Ervin, Spitzer Franjo, majd rögtön válaszolt is a saját kérdésére:

– Nemcsak szabad volt, hanem kellett! A magyar proletárdiktatúra köztulajdonná tette a gyárat, a bányát, a bankokat, a házakat, a földet, a magyar proletárdiktatúra négy álló hónapig, mint egy lidércnyomás nyugtalanította a világ leg-hatalmasabb kapitalista államait, négy hónapig a maga testével fogta fel azokat az ütéseket, melyek nélküle a ma Hatalmas Orosz Testvérét érték volna. Nincs az az igazság, melyet kimondani a magyar proletárdiktatúra érdekében megenged-

hetetlen volna. A proletárforradalom a kapitalizmus dögletes levegőjében felnőtt embereket kapja örökségbe. Minekünk nincs szükségünk hazugságra, közben forradalmi írónak lenni nem azt jelenti, hogy úgy kell tennünk, mintha a forradalmat gyönyörűnek vélnénk. A forradalom céljai gyönyörűek, és a mai társadalom gyilkosabb minden forradalomnál. Mi a forradalom céljait akarjuk, s azért akarjuk mielőbb s minden konzekvenciájában a forradalmi erőszakot.

– *Hier bleiben! Nur...* (Amen.) – Minden reggel eljön a tavasz...

APPENDIX. Egy csendes kis drávaszögi faluban, Laskón, 1968 történelmi pillanata előtt közvetlenül Baranyai-Bosnyák István – egyik eminens tanszéki tanárunk lesz majd később e dicséretes göndör férfiú – kinéz vaksi szemekkel az ereszkedő sötétségbe. Nem lát égbe csapó forradalmi lángokat, de csaknem remetei baloldali magányában el tudja képzelni azokat. Mindenesetre ő is ír szakadatlanul, mintha igazából lenne kinek. Mintha az egész vég nélküli szóakció végeredményben nem lenne csupán *pusztába kiáltott szó* (mindenesetre sokkal szebb az utóbbi összetett kifejezés, mint: a *falra hányt borsó*). Kitarja az ablakot Bosnyák Pista tanár úr, amitől friss esti levegő árad be kintről. Langyos trágya illata terjeng ideleln, a fénylő csillagok alatt, messziről kolomp szava száll, meg a nyáját irányító pulikutya lelkesen acsarkodó ugatása. Bosnyák István mélyet szippant mindebből, majd visszaül az asztalához, befejezni Sinkó Ervin és Rothbart Irma történetét.